

Н. В. Матушевська

аспірант

*(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)*

Концепт як лінгвокультурологічне явище

Однією з ключових парадигм сучасного мовознавства є вивчення когнітивної діяльності людини. Когнітивна лінгвістика – це дослідження співвідношення мовних структур та когнітивних процесів і явищ, які ці структури відображають, тобто процесу, який було названо концептуалізацією [8: 195]. Її дослідженню присвячені праці багатьох науковців (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Р. Джекендофф, Дж. Тейлор, О. Кубрякова, А. Ченкі). Когнітивна діяльність пов'язана з необхідністю ідентифікувати та розрізняти об'єкти. Отже, мова є засобом концептуалізації та категоризації людиною оточуючої реальності.

Концептуалізація – процес пізнавальної діяльності людини, осмислення, впорядкування і структурування інформації, що надходить по різних каналах. Категоризація – це підведення явища, об'єкта, процесу під певну категорію з досвіду, результат класифікаційної діяльності [9: 6].

Ці процеси світосприйняття знаходять своє відображення в концептах. В сучасній лінгвістиці існує безліч визначень поняття "концепт". Неодноразово зазначалося, що на даному етапі розвитку когнітивної лінгвістики поняття "концепт" належить до числа нечітко визначених лінгвістичних категорій, оскільки сам термін "концепт" є відносно новим і не має однозначного вираження. Концепт – це зосередження, "згусток" найрізноманітніших смислів, які об'єктивуються в системі значень окремо взятої мови і виникають в процесі пізнавальної (відображальної) діяльності людини [2:205]; це оперативно-змістовна одиниця мислення людини, що несе комплексну інформацію про відображений у свідомості предмет дійсності [5: 90].

Концепт завжди був актуальною сферою дослідження таких вчених як С. А. Аскольдов, В. І. Карасік, Г. Г. Слишкін та інших. У перекладі з латинської мови *conceptus* означає "поняття", проте на відміну від поняття, яке

розглядається у системі мови, вивчення концепту здійснюється у системі логічних відносин та форм. Саме тому у загальнонауковому значенні концепт представлено як найбільшу оперативну одиницю ментального рівня, яка на вербальному рівні може позначатися словом, словосполученням чи фразеологізмом [1: 49]. Погляди лінгвістів на вербалізацію мовних концептів дуже різняться, так одні дослідники вважають концепти повністю вербалізованими (Р. Якендоф, А. Вербицька). Це призводить до тлумачення концепту як "парадигматичної структури, що виводиться із синтагматичних відношень імені, фіксованих у тексті". О. Селіванова кваліфікує концепт як "зміст слова – і денотативний, і конотативний, який відображає уявлення носіїв певної культури про характер явища, що стоїть за словом у різноманітності його асоціативних зв'язків" [10: 552].

Інші мовознавці розглядають концепт як частково вербалізовану одиницю концептосистеми. О. Кубрякова поєднує в дефініції концепту "оперативну одиницю пам'яті, ментального лексикона, концептуальної системи і мови мозку".

Способи вербалізації концептуальної інформації визначає мова, її система, що склалася протягом тривалого часу і багато в чому сприяла концептуалізації. Однак концептуалізація є динамічним і більш нестійким процесом, ніж мовні зміни. Кожний історичний період у житті етносу вносить відповідні корекції до процесів концептуалізації згідно зі змінами світоглядних позицій, ідеології, норм моралі, оцінок і цінностей тощо. Саме тому З. Попова та І. Стернін розрізняють стійкі й нестійкі концепти: перші мають регулярні, закріплені за ними мовні засоби вербалізації, актуальні для мислення та спілкування, другі не мають таких мовних засобів, є глибоко особистісними, рідко вербалізуються або практично не вербалізуються [4: 96]. Наявність мовної репрезентації концепту підтримує його у стабільному стані, надаючи концепту статус загальновідомого.

Концепт – це багатомірне ментальне утворення, в складі якого виділяються образно-перцептивна, понятійна і ціннісна сторони [3: 154], "згусток культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини. Концепти мають певну внутрішню організацію, структуру. Під структурою концепту розуміємо "сукупність узагальнених ознак, необхідних та достатніх для ідентифікації предмета або явища як фрагменту картини світу" [7: 9].

Аналіз лінгвістичної наукової літератури показує, що існують різні точки

зору вчених на структуру концепту (Степанов Ю. С., Воркачев С. Г., Нікітін М. В., Карасик В. І., Попова З. Д., Стернін І. А.). Лінгвісти виділяють неоднакову кількість його складових і дають їм різне визначення. Попова З. Д., Стернін І. А. виділяють у структурі концепту три компоненти: ядро, базові шари та периферію (інтерпретаційне поле); Нікітін М. В. говорить про дві складові концепту: ядро концепту (його "інтенціонал") і периферійне інформативне поле ("імплікаціонал"). Степанов Ю. С. визначає у структурі концепту три рівні: основну ознаку; додатковий або декілька додаткових "пасивних", "історичних" ознак; внутрішню форму Алефіренко Н. Ф. розрізняє серед рівнів концепту наступні "суперкатегоріальний", "категоріальний", "понятійний", "етнокультурний" та "образно-асоціативний".

В процесі пізнання в свідомості індивіда складається деяка інформація про світ. Досвід людини трансформується в концепти, які пов'язуються логічно і створюють концептуальну систему [11]. В сучасній лінгвістиці визначаються три основні підходи до вивчення змісту та структури концепту:

- культурологічний, який базується на розумінні концепту як основної ланки культури в ментальному світі людини (Стаханов Ю.С., Телія В.Н.);
- семантичний, який базується на семантиці мовного знаку як засобу формування змісту концепту (Арутюнова Н.Д., Булигіна Т.В.);
- лінгвокультурологічний, при якому концепт тлумачиться як результат зіткнення значення слова з особистісним та народним досвідом людства (Лихачов Д.С., Кубрякова Є.С.) [6].

Отже, лінгвокультурний концепт є багатовимірним ментальним утворенням, що зберігається у свідомості мовної особистості і матеріалізується у мовленні, відображає яскраво виражені культурні цінності певного етносу – духовну та матеріальну складові культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово// Русская словесность. От теории к структуре текста. – М.: Антология, 1980. – 243 с.
2. Іващенко В. Л. Організація ментальності концепту / В.Л. Іващенко // Семантика мови і тексту. Зб.ст. VIII міжнародної наукової конф. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С. 202-208.

3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс – М.: Гнозис. 2004. – 390 с.
4. Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту: навч. посіб. / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – К: Вища школа, 1984. – С. 94-99.
5. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Е. С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л.Т. Краткий словарь когнитивных терминов. М., 1996. – 245 с.
7. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации. – Кемерово: КГУ, 2004. – 385 с.
8. Полюжин М. М. Курс лекцій з лінгвоісторіографії. Навчальний посібник для студ. філол. спеціал. / М М. Полюжин. – Вінниця: ПП. "Фоліант", 2004. – 272 с.
9. Савчук І. І. Основи теорії мовленнєвої комунікації: Навчальний посібник / І. І. Савчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім І Франка, 2008. – 84 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова: Полтава – Довкілля – К, 2008. – С. 542-555.
11. Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах: сб. ст. участников IV междунар. Науч. конф., 25-26 апр. 2008 г., Челябинск. Т. 2 / [редкол.: д. филол. н., проф. Л. А. Нефедова (отв. ред.) и др.] – Челябинск: ООО «Издательство РЕКПОЛ», 2008. – 608 с.